

СТРУКТУРНІ АСПЕКТИ ЗБАЛАНСУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ідентифіковано ринкові характеристики зміцнення економічної безпеки держави, врахувавши аспекти структурованості та збалансованості. Узагальнено наукові припущення щодо комплексності процесів зміцнення економічної безпеки держави та розвитку внутрішнього ринку. Обґрунтовано пріоритетність процесів формування імпортозалежності та реалізації державної політики імпортозаміщення в контексті зміцнення економічної безпеки України. Виявлено взаємозв'язки та взаємовпливи між просторовими характеристиками економічної безпеки держави та сегментами і пріоритетними сферами регулювання внутрішнього ринку.

Ключові слова: економічна безпека держави, внутрішній ринок, імпортозалежність, імпортозаміщення, державна політика.

Постановка проблеми. Досягнення економічної безпеки свідчить про сформованість у державі середовища, за якого усі економічні агенти здатні забезпечити в середовищі внутрішнього ринку на прийнятному рівні власні потреби, а її розвиток відбувається стабільно і збалансовано. Втім, це не остаточний перелік характеристик держави, котра прагне урівноважено гарантувати розвиток внутрішнього ринку та бути незалежною і, відповідно, безпечно функціонувати у світовій економіці.

Очевидно, що передумовою зміцнення економічної безпеки України є висока ефективність та збалансованість внутрішньоринкових процесів, а саме: дерегуляція комерційної господарської діяльності, зростання конкуренції, державна підтримка базових та пріоритетних секторів економіки, підвищення фінансово-економічних результатів суб'єктів мікроекономіки, покращення соціальної підтримки населення та ін. Водночас економічна безпека держави повинна забезпечуватись насамперед у міру розвитку самої економіки, але не суто ринковими механізмами саморегуляції. Для досягнення прийнятного рівня економічна безпека держави повинна формуватися і підтримуватися системою механізмів і саморегулювання, і регулювання, тобто за допомогою державних органів та інститутів ринку.

Про системність та комплексність економічної безпеки держави свідчать просторові характеристики, до яких відносимо розбалансований розвиток територій та активне відтворення їх природньо-ресурсного потенціалу, просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку, структуру секторальних сфер життєздатності суспільства, концентрацію потенціалу підприємницької активності. Вважаємо, що їхнє утвердження в економіці держави залежить від значної кількості чинників, але враховуючи сучасні трансформації ринкового середовища, раціонально розглядати взаємозв'язки і взаємовпливи з політикою імпортозаміщення, в якій вони будуть поєднані з пріоритетними сферами державного регулювання.

У ринкових умовах незабезпечення виробничих взаємозв'язків між територіями в Україні не лише призводить до виникнення загроз для її економічної безпеки, а й не дає змоги у перспективі розвивати економіку, забезпечувати її конкурентоспроможність у світовому масштабі, високу інвестиційну привабливість та технологічність. Очевидно, що національна економіка може успішно функціонувати, якщо на їх територіях розвивається внутрішній ринок, сформовано сприятливий інвестиційний клімат, відбувається реіндустріалізація виробничого комплексу та ін. Вважаємо, що забезпечення збалансованості потрібно проектувати навколо окремої національної ідеї, яка буде охоплювати загальне коло інтересів усіх суб'єктів господарської діяльності, органів державної влади та суспільства загалом.

Стан дослідження. В економічній літературі загальноприйнято вважати, що економічна безпека держави забезпечується на основі наявності національних ресурсів, стабільності та стійкості, можливостей до саморозвитку та прогресу національної економіки. Водночас у межах таких компонентів формуються усі передумови до ефективної реалізації державної політики імпортозаміщення – наявність природних ресурсів та ефективне їх використання, промисловий потенціал, конкурентоспроможність продукції, кваліфіковані трудові кадри, ефективне оподаткування (наявність національних ресурсів); політична стабільність, низький рівень безробіття, ефективна робота державних інституцій, що забезпечують правопорядок у фінансово-господарській діяльності, соціальні гарантії незахищеним верствам населення, розвинута ринкова інфраструктура, достатній рівень доходів населення, ефективне управління (стабільність та стійкість національної економіки); науково-технічний розвиток, постійна модернізація виробництва, сучасні заклади освіти, інтеграція у світову економіку, розвиток інвестиційно-інноваційної діяльності (здатність до саморозвитку та прогресу національної економіки) [1, с. 18–19; 2, с. 98–105].

І навпаки детермінанти протидії імпортозалежності пов'язані з системою забезпечення самодостатності, стабільності та стійкості, саморозвитку та прогресу національної економіки. Так, у праці Т. Васильціва «Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення» наголошується на низці загроз економічній безпеці держави і, зокрема, виокремлюється негативний вплив імпортозалежності та пропонується зменшити його через формування конкурентних переваг у вітчизняних виробників та їх продукції [3, с. 298–309]. Вважаємо правильним розглядати вирішення проблем високої залежності економіки держави від імпорту через створення на ринку високої конкуренції і водночас підтримання вітчизняних товаровиробників.

Очевидно, що повинні використовуватись різні способи, щоб зменшити залежність національної економіки від імпорту товарів і ресурсів. Зокрема у державі варто змінювати законодавство, розширювати ринкову інфраструктуру, підходи до використання національної ресурсної бази, зменшувати тіньовий сектор та ін. Гадаємо, що системним та комплексним потрібно визнати дослідження М. Цапа. На його думку, державне регулювання проблем імпортозаміщення має орієнтуватися на формування і закріплення структурних змін, від яких залежить глибинність реформування та його проникнення у всі сфери суспільного відтворення – виробництва, розподілу, обміну та споживання [4, с. 18].

Одним з важливих детермінантів протидії імпортозалежності є розвиток споживчого ринку, який в національній економіці доволі суперечливий, деякі внутрішні тенденції набули стійкого характеру і дестабілізують його сучасний стан. Г. Филок та О. Шевчук вважають, що низка тенденцій внутрішнього споживчого ринку лише посилюють імпортозалежність економіки, зокрема недостатня конкурентоспроможність вітчизняної продукції, недотримання міжнародних стандартів якості та безпечності харчових продуктів, а також перешкоди в торгівлі, що лежать у правовій та практичній площині. Також вважати потрібно вважати їхні пропозиції щодо посилення ролі функціонування й розвитку споживчого ринку у зміцненні економічної безпеки держави через налагодження політики імпортозаміщення: побудова раціонального товароруку з-за кордону із комплексом протекціоністських заходів, що обмежуватимуть експансію імпорту; подолання диспропорцій у галузевій і національній структурі ринку; насичення ринку конкурентоспроможною продукцією вітчизняного виробництва; формування створенням висококонкурентного середовища на ринку інтеграційних відносин між суб'єктами господарської діяльності та ін. [5, с. 27–35].

Крім того, детермінантами державної політики імпортозаміщення можна вважати й інші структурні параметри соціально-економічного розвитку держави, зокрема: 1) ділову ринкову інфраструктуру, розвиток якої передбачатиме налагодження зв'язків між суб'єктами промислового й торговельного підприємництва, створення багатофункціональних торговельних об'єктів; 2) структуру споживчого ринку, яку розглядають оптимальною, коли збільшуються обсяги придбання промислових товарів, рівномірно розвивається ринок у просторово-територіальному розрізі, відсутній розрив між попитом і виробничими можливостями сфери послуг, зменшується частка нецивілізованої торгівлі на продуктових і речових ринках; 3) рівень доходів і заробітної плати населення, які можуть збільшувати імпорту залежність національної економіки, коли їх зростання випереджальне порівняно з розвитком внутрішнього виробництва; 4) тінізацію економічних відносин на споживчого ринку, що на сучасному етапі становить реальну загрозу економічній безпеці держави.

Метою статті є обґрунтування структурних аспектів збалансування внутрішнього ринку, виокремлюючи пріоритетність процесів формування імпортозалежності та реалізації державної політики імпортозаміщення в контексті зміцнення економічної безпеки України.

Виклад основних положень. Будь-які дії держави щодо забезпечення соціальної, демографічної та особливо продовольчої безпеки варто пов'язати з розвитком споживчого ринку товарів і послуг. Саме на споживчому ринку необхідність імпортозаміщення має виражений характер і за тенденціями якого можна раціонально оцінити її ефективність для економіки держави та забезпечення національної безпеки.

Прийнято вважати, що державна політика імпортозаміщення повинна стосуватись гарантування державою безперешкодного економічного та фізичного доступу населення до життєво важливих продуктів харчування зазвичай за рахунок вітчизняного виробництва та запасів державного матеріального резерву. Відтак імпортозаміщення орієнтуватиметься на рівні цін та доходи споживачів, медично-обґрунтоване та раціональне споживання продуктів харчування – так на економічну доступність, а також на стабільність наявності продуктів харчування достатньої кількості та якості для усіх верств населення – фізичну доступність [6, с. 123–125; 7, с. 80–92]. Відтак державі вдасться вирішити низку важливих завдань: запобігти експансії часто неякісних імпортованих продуктів, які можуть виробляти у необхідних обсягах вітчизняні підприємства; адаптувати власне товарне виробництво до змін інституціональних умов господарювання; підвищити ефективність використання власного природно-кліматичного, економічного, науко-

вого та політичного ресурсу; підтримати звичайну життєву діяльності населення та ін.

У праці [8, с. 12–14] наголошується, що в контексті політики імпортозаміщення на споживчому ринку товарів і послуг державі важливо забезпечити товарну та географічну збалансованість імпорту, що позитивно вплине на розвиток національної економіки, захист ринку і вітчизняних товаровиробників, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної продукції та економічної незалежності держави. Також доводиться, що за окремими групами товарів державі варто відмовитись від внутрішнього виробництва і до переваг зовнішньої торгівлі належать: відшкодування різниці між внутрішнім виробництвом і споживанням; забезпечення наявності продовольства за найнижчими можливими цінами; захист споживачів від чутливості до коливань внутрішнього виробництва. На нашу думку, такі твердження мають економічну виправданість та раціонально характеризують сучасні тенденції у світовій торгівлі і необхідність держави адаптуватись до них. Так, державна політика імпортозаміщення насамперед повинна стосуватись підтримки та сприяння розвитку основних і пріоритетних видів економічної діяльності, які головним способом забезпечують економічну міцність та незалежність держави.

Також процеси внутрішнього ринку, а особливо у сегментах споживчого ринку товарів і послуг, ринку капіталів та ін., мають значний вплив на забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави. Так, Ю. Харазішвілі та Є. Дронь вважають, що для досягнення прийняттого рівня імпортої незалежності державі необхідно активно використовувати участь у світовому поділі праці, що буде супроводжуватись: 1) відкритістю економіки для поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва, раціонального розподілу та використання ресурсів, поширення світового досвіду, зростання конкуренції між вітчизняними виробниками; 2) інтегрованістю економіки у світову систему господарства; 3) високою інноваційністю продукції та зростанням її частки у товарному експорті; 4) насиченням внутрішнього ринку конкурентоспроможною продукцією [9, с. 84–89]. Такої думки дотримується і А. Сухоруков та зазначає, що державі для ефективного захисту власних економічних інтересів та протистояння зовнішнім загрозам необхідно підтримувати конкурентоспроможність економіки та використовувати конкурентні переваги в міжнародному поділі праці [10, с. 49]. В. Богомолів не заперечує твердження науковців та наголошує, що у політиці імпортозаміщення особливо важливо на внутрішньому ринку застосовувати і заходи протекціоністського захисту, і лібералізації економіки. Відповідно, можна буде досягнути підви-

щення конкурентоспроможності та пристосованості національної економіки до умов світового ринку [11, с. 214].

Незаперечно, що усі складові економічної безпеки держави пов'язані з процесами на внутрішньому ринку. Так, макроекономічна безпека держави досягається завдяки збалансованості макроекономічних відтворювальних пропорцій при обраних показниках економічних перетворень в суспільстві. Водночас для досягнення економічної рівноваги необхідно поєднувати підприємницьку активність з регулюючою діяльністю держави. Відповідно політика імпортозаміщення буде зорієнтована на стимулювання економічної активності вітчизняних товаровиробників і не передбачатиме жодних обмежень чи заборон на ринку.

Про системність та комплексність економічної безпеки держави свідчать просторові характеристики, до яких відносимо розбалансований розвиток територій та активне відтворення їх природно-ресурсного потенціалу, просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку, структуру секторальних сфер життєздатності суспільства, концентрацію потенціалу підприємницької активності. Вважаємо, що їх утвердження в економіці держави залежить від значної кількості чинників, але враховуючи сучасні трансформації ринкового середовища, потрібно раціонально розглядати взаємозв'язки і взаємовпливи з політикою імпортозаміщення, в якій вони будуть поєднані з пріоритетними сферами державного регулювання.

У ринкових умовах незабезпечення виробничих зв'язків між територіями у державі не лише призводить до виникнення загроз для її економічної безпеки, а й не дає змоги у перспективі розвивати економіку, забезпечувати її конкурентоспроможність у світовому масштабі, високу інвестиційну привабливість та технологічність. Очевидно, що економіка держави може успішно функціонувати, якщо на їх територіях розвивається внутрішній ринок, сформовано сприятливий інвестиційний клімат, відбувається реіндустріалізація виробничого комплексу та ін. На нашу думку, забезпечення збалансованості слід проектувати навколо окремої національної ідеї, яка буде охоплювати загальне коло інтересів усіх суб'єктів господарської діяльності, органів державної влади та суспільства загалом.

Так, В. Горбулін та А. Качинський вважають, що розбалансований розвиток територій утворюється через відсутність у держави оперативного плану регулювання внутрішнього виробництва, системи товароруху, просування та споживання вітчизняних товарів [12, с. 32, 210]. Відтак пріоритетом вважають політику розвитку вітчизняного виробництва продукції, за результатами якої можна буде досягти при-

йнятного рівня імпортової залежності. Тут важливо раціонально розподілити між територіями держави використання їх природно-ресурсного потенціалу, щоб без значних перевитрат забезпечувати ефективність та достатню виробничу віддачу. У підсумку через відновлення ресурсної потужності територій можна очікувати зростання експортного потенціалу держави та активного її економічного розвитку. Саме через державну політику експортного розвитку економік регіонів економічна безпека держави не лише буде забезпечена, а й гарантуватиметься її прийнятний стан.

Також територіальні аспекти враховуються у визначенні просторових пропорцій соціально-економічного розвитку держави. І це очевидно, адже території держави мають різний виробничий потенціал і, відповідно, їх розвиток відбувається з різними темпами. Втім у державі повинні існувати механізми, що дають можливість вирівнювати такі диспропорції. Зокрема за таких обставин про важливість реалізації державної політики імпортозаміщення наголошують О. Власюк, О. Белов, І. Мойсеєнко та ін., які у власних наукових дослідженнях доводять необхідну участь держави у забезпеченні та підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних виробників і товарів, виготовлених на її території [13; 14; 15]. Конкурентоспроможність вітчизняної продукції засвідчуватиме формування у держави ресурсного потенціалу для забезпечення соціально-економічного розвитку та економічної безпеки загалом.

Окрім територіальних та просторових пропорцій до важливих характеристик економічної безпеки держави відносимо секторальні. Безсумнівно, економічна безпека держави не може бути забезпечена, якщо у суспільстві не сформовано оптимальну структуру сфер його життєдіяльності, в якій правильно встановлюються і розподіляються потреби, можливості, пріоритети. Водночас ефективним варто розглядати взаємозв'язок секторів життєздатності суспільства та внутрішнього виробництва, торгово-посередницької ланки, сфери товарообігу. Вважаємо, що інтеграційні відносини між такими секторами краще розвивати, вирішуючи завдання забезпечення імпортової незалежності держави, внаслідок чого можна досягти прийнятного стану економічної безпеки та раціональніше використовувати загальнолюдські ресурси.

Засвідчує забезпеченість економічної безпеки держави висока концентрація потенціалу підприємницької активності. Так, Я. Жаліло наголошує, що необхідність пріоритетного розвитку підприємницької поведінки обумовлена потребами держави сформувати такий економічний стан, за якого всебічно зміцнюватимуться мотиви до ефективного

використання наявних у суспільстві ресурсів та примноження національного багатства держави в ринковій економіці [16, с. 41]. Тому на рівні держави необхідно розробити та реалізувати систему мотивування суб'єктів господарської діяльності до підвищення ділової активності. У праці «Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України: аналітична доповідь» [17] пріоритетним напрямом вважають державну політику імпортозаміщення, в якій передбачатиметься формування коопераційних відносин, міжгалузевого та міжрегіонального співробітництва і це стимулюватиме внутрішніх виробників активніше покращувати якісні характеристики власної продукції, збільшувати частку на ринку і конкурувати з іноземними виробниками.

Характеристики системи економічної безпеки держави обумовлені різними процесами, від яких існує залежність і з якими її елементам необхідно взаємодіяти. Трансформаційні перетворення ринкового середовища підтверджують важливість для забезпечення економічної безпеки держави реалізації політики імпортозаміщення, в якій можна оптимально і з високою ефективністю закласти напрямів та інструментів, що дають змогу стабілізувати, створити умови для розвитку й уможливити незалежність національної економіки. Водночас необхідно враховувати, що політика імпортозаміщення може змінювати інтенсивність реалізації та концептуальні напрями в міру зростання зовнішніх загроз експансії імпорتنих товарів на внутрішній споживчий ринок і вирішення завдань щодо зменшення їх впливу.

Висновки. Зміцнення економічної безпеки держави не може відбуватись без детального вивчення усіх можливостей для підвищення рівня конкурентоспроможності виробництва та реалізації високої якості продукції на міжнародному ринку, створення надійних умов і гарантій розвитку підприємницькому сектору, науково-технічного розвитку й інтеграції у світову економіку. Саме завдяки розробленню та раціональному плануванню реалізації державної політики імпортозаміщення можна досягти вирішення цих завдань та більше – це також вплине і на ефективність державного регулювання економіки за іншими пріоритетами. Тут необхідно враховувати низку особливостей, які утворюються у разі досягнення критичного рівня імпортозалежності, а особливо в регіональному та галузевому аспектах.

1. Економічна безпека: підручник / за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. – К.: УБС НБУ, 2015. – 467 с.

2. Актуальные проблемы устойчивого развития: монография / под общ. ред. И. В. Недина, Е. И. Сухина. – К.: Знание Украины, 2003. – 405 с.

3. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 386 с.

4. Цап М. В. Організаційно-економічний механізм державної структурної політики імпортозаміщення в Україні: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / М. В. Цап. – Львів: ЛКА, 2015. – 21 с.

5. Филок Г. Тенденції розвитку споживчого ринку України / Г. Филок, О. Шевчук // Товари і ринки: наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 24–36.

6. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / за ред. Л. С. Шевченко. – Х.: Право, 2009. – 312 с.

7. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія / В. Т. Шлемко, І. Ф. Білько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

8. Продовольча безпека в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення / Н. Сеперович, О. Шевцов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fem.znau.edu.ua/courses/agr_pol/files/12.pdf.

9. Прогнозування індикаторів, порогових значень та рівня економічної безпеки України у середньостроковій перспективі: аналіт. доп. / Ю. М. Харзішвілі, Є. В. Дронь. – К.: НІСД, 2014. – 117 с.

10. Сухоруков А. І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки / А. І. Сухоруков // Вісник КНТЕУ: збір. наук. праць. – 2008. – № 1. – С. 49–55.

11. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: учеб. пособие / В. А. Богомолов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 303 с.

12. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.

13. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку: наук. доповідь / О. С. Власюк. – К.: НІПМБ РНБОУ, 2008. – 48 с.

14. Белов О. Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О. Ф. Белов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/book/belov/6.html.

15. Мойсеєнко І. П. Особливості формування економічної безпеки України в умовах кризи / І. П. Мойсеєнко // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 345–355.

16. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.

17. Пріоритети політики імпортозаміщення у стратегії модернізації промисловості України: аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2012. – 71 с.

Лихолат С. М., Лупак Р. Л. Структурные аспекты сбалансирования внутреннего рынка в контексте укрепления экономической безопасности Украины

Идентифицированы рыночные характеристики укрепления экономической безопасности государства с учетом аспектов структурированности

и сбалансированности. Обобщены научные предположения относительно комплексности процессов укрепления экономической безопасности государства и развития внутреннего рынка. Обоснована приоритетность процессов формирования импортозависимости и реализации государственной политики импортозамещения в контексте укрепления экономической безопасности Украины. Выявлены взаимосвязи и взаимовлияния между пространственными характеристиками экономической безопасности государства и сегментами и приоритетными сферами регулирования внутреннего рынка.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, внутренний рынок, импортозависимость, импортозамещение, государственная политика.

Lykholat S. M., Lupak R. L. Structural aspects of balancing the internal market in the context of strengthening economic security of Ukraine

Identified market characteristics strengthen the economic security of the state taking into account aspects of structure and balance. Noted that to achieve an acceptable level of economic security of the state should be formed and supported by system mechanisms as self-regulation and control, that is, with the help of state organs and institutions of the market. Summarizes the scientific assumptions about the complexity of the processes of strengthening of economic safety of the state and development of the internal market. Noted that the economic security of the state is assured through the availability of national resources, stability and sustainability, the availability of opportunities for self-development and progress of the national economy. It is established that the characteristics of the system of economic security of the state due to different processes from which there is a dependency and which elements need to interact.

Priorities of processes of formation of import dependence and the implementation of the state policy of import substitution in the context of strengthening economic security of Ukraine. It is noted that the determinants of anti-import dependence is interconnected with the system of ensuring self-sufficiency, stability and sustainability, self-development and progress of the national economy. Found that the state policy of import substitution in the first place should relate to, support and promote the development of basic and priority types of economic activities that primarily provide economic strength and independence of the state.

Identified the relationship and mutual influence between spatial characteristics of the economic security of the state and segments and priority areas of internal market rules. It is proved that the policy of import substitution can change the intensity of implementation and the conceptual direction for the growth of external threats to the expansion of imported goods in the domestic consumer market and the challenges to reduce their impact.

It is concluded that through the development and rational planning of the implementation of the state policy of import substitution it is possible to balance the domestic market and strengthen the economic security of the state.

Key words: economic security of the state, internal market, import dependence, import substitution, government policy.

Стаття надійшла 25 квітня 2017 р.